

V. MYKOLAČIO-PUTINO „SUKILĖLIŲ“ STILIAUS BRUOŽAI

I. Kostkevičiūtė

Paskutiniuoju metu tarybiniam literatūros moksle bei kritikoje viena aktualiausių problemų — atskleisti turtingą mūsų literatūros įvairumą, atskirų rašytojų savitumą, jų meninį braižą. Ta prasme rašytojo stilius ir leidžia geriausiai pažinti menininko individualybę, jo talento charakterį, jo visą meninį mąstymą, pasireiškiantį jam vienam būdingu turinio ir formos pajautimu. Tarybinė literatūra, kuriama bendru socialistinio realizmo metodu, anaip tol nesuniveliuoja įvairaus rašytojų požiūrio į gyvenimo tikrovę, jų meninio originalumo.

V. Mykolaitis-Putinas atėjo į tarybinę literatūrą kaip subrendęs, didelio ir ryškaus talento menininkas. Pagrindinė ankstyvesnės jo kūrybos, lyrikos ir romano „Altorių šešėly“ problematika, suvedusi rašytoją į konfliktą su buržuazinio gyvenimo normomis, jo sankcionuojama morale, buvo menininko paskelbta kova dėl žmogaus asmenybės laisvės, jo moralinio grožio ir pilno dvasinių galių išvystymo. Rašytojas pasmerkė daugelį to meto buržuazinės ir klerikalinės visuomenės pripažintų įstatymų, atskleidė jų veidmainingumą, parodė, kad nuoširdūs, natūralūs žmogaus proto ir širdies siekimai nesuderinami su tos visuomenės saugomais tariaimai gerbtiniais moralės ir praktinės veiklos principais.

Ir štai 1957 m. pasirodęs naujas V. Mykolaičio-Putino kūrinys — pirmasis „Sukilėlių“ tomas, iškėlęs naujų problemų rašytojo kūryboje, atvėręs naują vaizdavimo sritį — episkai plačią 1863 m. liaudies kovų epochą, — tuo pačiu išlaiko ir ankstyvesniąją būdingą rašytojo kūrybos kryptį — protesto dvasią. O ji čia prabyla prieš socialinį dvarininkijos vykdomą liaudies išnaudojimą, politinę carizmo priespaudą, ji prabyla ir prieš moralinės žmonių menkystės reiškinius. Tokiu savo idėjiniu kryptingumu „Sukilėliai“ pratęsia geriausias mūsų klasikinės ir tarybinės literatūros tradicijas.

Romano stilių — visą jo charakterį ir nuotaiką — nulėmia bendras autoriaus idėjinis piešiamo gyvenimo suvokimas. Jei ankstyvesnėje kūryboje rašytojas daugiau stebėjo inteligentijos gyvenimą ir labiau kėlė su juo susijusias problemas, tai „Sukilėliuose“ V. Mykolaitis-Putinas rado

daug ką prasmingo pasakyti apie paprastą lietuvių valstietį, liaudį, jo kūryboje tokia apimtimi ir tokiomis priemonėmis dar nevaizduotą. Romane plačiai piešiama į kovą pakylanti lietuvių liaudis, savo rūstį ir geresnio gyvenimo viltis išreiškusi 1863 m. sukilimo audra. Kūrinyje autorius kelia liaudies laisvės, socialinio teisingumo, nacionalinės kultūros klausimus. Šalia to, čia rodomos liaudžiai priešiškos, ją engiančios jėgos — carizmo priespaulė ir dvarininkijos smurtas. Rašytojas kritikuoja, rūsčiai smerkia gyvenimo neteisybę, ir tuo pačiu metu jis jau sąmoningai ir plačiai iškelia pozityviasias, su ta neteisyste kovojančias liaudies jėgas.

Sitoks idėjinis istorinės tikrovės suvokimas sudaro ištakas tarsi dviem stilistinėms romano kryptims. Didele dalimi klasinio gyvenimo kritika, istoriniai tikrovės santykiai ir faktai pareikalavo iš rašytojo ryškių realistinių, buitinių, sociališkai įprasmintų vaizdų.

Kiek kitokį stiliaus koloritą — romantinį tikrovės supratimą — junta, kai autorius vaizduoja pozityviasias, rašytojo teigiamąjį idealą įkūnijančias liaudies gyvenimo puses. Šios stilistinės kryptys romane darniai ir glaudžiai tarpusavy susijusios. Persipindamos jos viena kitą papildo ir organiškai susilieja į bendrą emocingai pakilią kūrinio nuotaiką.

Meningę rašytojo individualybę „Sukilėliuose“ charakterizuoja aplamai V. Mykolaičiui-Putinui būdingas polinkis į platų vaizdavimo mostą. Vieni menininkų braižas primena kruopštų, smulkų juvelyro darbą, kiti — gyvenimą atkuria energingu potepiu, ryškių kontūrų vaizdais. V. Mykolaičiui-Putinui artimas šis antrasis, plačiai gyvenimą aprėpiantis žvilgsnis, kuris jo lyrikoje siekia „plačių padangių“, „lygaus kelio“, „viršūnių ir mėlynos laisvės“ tolius. Visai „Sukilėlių“ problematikai — šviesesnės liaudies buities siekiams ir kovos heroikai — išryškinti rašytojas naudoja tirštas epines spalvas. Plati gyvenimo tėkmė ir apimtis sukuria monumentalią kūrinio nuotaiką. Be atskirų herojų, romane labai gyvai jaučiama pati liaudies masė — kaimas, tarsi vientisas ir gyvas organizmas, savotiškas veikėjas, kuris draugėje dirba, džiaugiasi, kenčia ir kovoja. V. Mykolaitis-Putinas — didelis masinių scenų meistras, monumentalistas. Jose puikiai pagauta liaudies masių psichologija, vienos nepažabotą, gaivališkas pasipriešinimas, kitose — darbo džiaugsmas ir linksmybė. Tai kova prie liepos, liaudies ir bajorų susiartinimo puota, arimo, lauko darbų vaizdai. Čia visur daug ekspresijos, lyrinio nuotaikingumo ir veržlaus dramatizmo. Gausių masinių scenų veiksmo vieta ne valstiečio pirkia, bet platūs laukai, gamta ir atviras dangus. O tatai ir sudaro apimtį, monumentalumą, suteikia romanui daug erdvės, panoramiškumo, neatskiriama susijusių su liaudies buitimi ir artėjančio sukilimo grėsmę.

V. Mykolaičiui-Putinui būdingas intelektualinis talentas, pasireiškęs jo kūryboje filosofiniu reiškinių traktavimu, veržimusi į gyvenimo gilumą, sintetinius apibendrinimus, jaučiamas ir „Sukilėlių“ romane. Jis pasirodo menininko-mąstytojo santykyje su vaizduojamu pasauliu. Istorinių įvykių plotmėje materialistinės pasaulėžiūros pagrindu atkurdamas lietuvių liaudies buitį, rašytojas stengiasi išsiaiškinti ne vien tik konkrečias 1863 m. sukilimo aplinkybes, bet, aplamai, bendrus liaudies, tautos gyvenimo dės-

nius. Rašytojas mąsto, kas yra liaudies laisvės, geresnio gyvenimo ir kovos skatintojai. Tai kuriamoji liaudies galia — toks yra atsakymas. Toji galia rašytojo rodoma kaip svarbiausias, pagrindinis liaudies jėgos, gyvybingumo, atsparumo, liaudies kultūros šaltinis. Ir, nepaisant to, kad sukilimas, kaip žinome, pralaimės, šitos liaudies kūrybinės potencijos teigimas sudaro viso romano ir, be abejonės, sudarys kitų jo dalių patosą.

Čia suminėti kai kurie svarbesni bendri estetinės rašytojo koncepcijos principai ir nulemia romano stilių, sudaro jo poetiką, vienur stipriau, kitur silpniau ryškėdami visame kūrinio audinyje, įsipindami jo sudedamosiose dalyse.

Romano žmonės

Dvi anksčiau minėtos stilistinės kūrinio kryptys — realistinis ir romantinis tikrovės piešinys — ryškiai brėžiamos, kuriant romano žmones. Aiškiai realistiški, socialinės prasmės kupini yra tie charakteriai bei meniniai vaizdai, kurie motyvuoja romane sukilimo brendimą, ryškina socialinio gyvenimo momentus, klasinius kontrastus, besivystančio kapitalizmo reiškinius, baudžiavinio kaimo diferenciaciją — šviesesnius ir atsilikėlius baudžiauninkus, — atskleidžia lažinių ir karališkųjų, praturtėjusių valstiečių paveikslus. Tai rašytojo materialistinės istorinės koncepcijos požymiai, kurie nulemia ir estetinį realistinį romano pagrindą, parodo nevienalytį, skirtingų interesų to meto Lietuvos kaimo gyvenimą, kuriame naujų socialinių bei ekonominių santykių fone aštrėja žemės klausimas, o taip pat politinė, nacionalinė priespauda, brandinę liaudyje pasipriešinimo nuotaikas ir įliepsnoję patį sukilimą.

Vienas ryškiausių realistinio vaizdavimo momentų romane — tai glaudus personažo ir jį supančios, formuojančios socialinės dirvos tarpusavio ryšys. Daugelis veikėjų išreiškia tipiską atskiros socialinės grupės arba klasės psichologiją — toks turtui godus pralobęs Petro dėdė, inertiškas, feodalinio nuolankumo pilnas Kedulis, despotas baudžiavininkas? Skrodskis. Tai ryškiu realistiniu planu piešiami personažai. Tačiau, turėdami aiškias ir pabrėžtas socialines charakteristikas, jie nėra vien socialinių ar klasinių santykių iliustracija. Socialinio požiūrio rašytojas nesuprastina ir tuo pačiu veikėjų nesuschematina. Juose V. Mykolaitis-Putinas atskleidžia daug sudėtingo, individualaus, socialinius bruožus papildančio turinio. Atstumianti Skrodsčio moralė susipina su kai kuriais žmogiškais tėvo jausmais. Tokiu būdu objektyvi neigiama personažo esmė yra papildoma kai kuriais teigiamais bruožais. Tai išreiškia žmogaus gyvenimo prieštaringumą ir verčia susimąstyti dėl objektyvių žmogų ugdančių tiek vidinių, tiek ir išorinių, socialinių aplinkybių teisingumo. Ši realistinė charakterių tipizacija įgalino rašytoją nesinaudoti savo poetikoje vien juodomis ar baltomis spalvomis ir leido jam suvokti žmogaus charakterio sudėtingumą,

Kitą charakterių grupę sudarytų išsivaduojamuosius liaudies idealus teigią romano herojai — kunigas A. Mackevičius, Petras, Adomėlis ir kiti. Jie jau nuspalvinti romantikos ir poetizacijos spalvomis. Rašytojas dažnai

jų paveikslus palydi patoso gaida, jų psichologijoje ryškina nuo kasdienybės pakeltus polėkius, poetinius, kūrybiškus jų širdies virpėjimus. Tai sutaurinti to meto buities žmonės.

Monumentalus A. Mackevičiaus charakterio, žmogaus, beatodairiškai aukojančio save revoliucijos idėjai, paveikslas kupinas aistringų patoso. Ar tai Mackevičius aiškintų valstiečiams jų skriaudas, ar polemizuotų su carizmui priešiška bajorija — jo žodžių ir minčių jėga glūdi emociniame, įsijaustame jo paties vidaus ryžtingume.

O Mackevičius, tarsi nenugirdęs Piankos žodžių, tęsė savo mintį:

— Kad vergovė taptų kūrybinga, tauta turi būti stipri, atspari, sąmoninga. Tauta turi būti priaugusi ne tik nepriklausomybei, bet ir vergovei. Tada ji bus pribrendusi ir amžinybei.¹

Tokių štai minties patosu ir filosofiniu pločiu dvelkia revoliucionieriaus-mąstytojo romantiko ieškojimai. Neveltui rašytojas apibendrina šioje epochinėje asmenybėje Lietuvos sukilimo saitus su plačiąja arena — lenkų ir rusų pažangiosios visuomenės jėgomis.

Romantiškai piešiamas ir Petras Balsys su savo noru šviestis, meile knygai ir dainai. Baudžiauninko patiriamos skriaudos, viso gyvenimo neteisybė ugdo jame laisvo žmogaus nusimanymą ir norą pasiekti prigimtą žmogaus asmenybės teises. Ir visas šis, kartais dar ne visai aiškiai įsisąmonintas, veržimasis intuityviai reiškiasi Petro sielos siekimu įnešti į jį supančią įprastą buitį kažką nekasdieniško, šviesesnio, naujo. Dėl to jį žavi apie „liousybę“ pasakojantys Daukanto ir Strazdo žodžiai, nes jie artimi jo paties mintims, paaiškina jo paties neapibrėžtas svajones.

Poetizuodamas rašytojas pasakoja apie kūrybines liaudies žmonių aspiracijas, kai jie žavisi gamta, reiškia savo liūdesį ar džiaugsmą dainoje. Ištiesai poetiškomis spalvomis атаustas Adomėlio paveikslas, kuris savotiškai pratęsia Vaižganto Mykoliuko ir mūsų nežinomųjų liaudies menininkų — dievdirbių, dainininkų, pasakotojų — tradiciją. Fizinis trapumas ir prigimtųjų išpuodingumas sukuria subtilų turtingo vidaus pasaulio žmogaus charakterį su grožiui imlia siela:

O Adomėlis švitėjo kažkokiu nesuvokiamu, iš sielos gilumos trykstančiu džiaugsmu. Kiekvieną žaibo blykstelėjimą jis godžiai sekė akimis, kiekvieną griausmo trenksmą atidžiai lydėjo, įsiklausydamas čia į tytančius, čia vėl grėsmingai dundančius aidus, kol jie galutinai neišnykdavo tolyje. Tada jis su dideliu pasigėrėjimu kreipė žvilgsnį į burbulus balose arba į vandens upelį, kaip jis vinguriavo per kiemą, nešė šapus, plunksnas, skiedreles ir rausėsi gilyn, griauždamas tarpuvartės smėlį (402).

Nuotaikingomis šviesiomis spalvomis čia atskleistas kūrybinis žmogaus ir gamtos sąlytis, parodytas reagavimas menininko prigimtųjų, kurią palietę aplinkos išpuodžiai, perjausti ir apibendrinti, gali atgimti nuostabios kūrybos formomis.

Visi šie romantinio vaizdavimo bruožai išplaukia iš rašytojui būdingos liaudies koncepcijos. Savo liaudyje V. Mykolaitis-Putinas mato gyvenimą

¹ V. Mykolaitis-Putinas. Sukilėliai, I t., V., 1957, 502 psl.

kuriančią ir jį pertvarkančią jėgą. Tatai ir skatina rašytoją išryškinti tauriasias, pozityviasias liaudies gyvenimo puses. Ta prasme V. Mykolaitis-Putinas tęsia Krėvės ir Vaižganto liaudies vaizdavimo tradiciją. Šitoks požiūris į valstietį, kai piešiamas nuo kasdienybės pakylėtas, kuriantis, ieškantis, priespaudai ir moraliniams varžtams pasipriešinąs žmogus ir, apskritai, visa sukytančios liaudies problema, — nulėmė nekasdienišką, herojinį kūrinio toną. Tuo būdu, piešiant tų personažų paveikslus, į antrą planą nustumiamos buities detalės, kartais nepaisomas adekvatiškas veikėjų mąstysenos ar kalbos atitikimas konkrečioms istorinio gyvenimo sąlygoms. V. Mykolaitis-Putinas, siekdamas apibendrinti ir sutipizuoti šiuose veikėjuose esminius lietuvių nacionalinio charakterio bruožus, daug liaudies pasaulėjautos, kultūros ypatybių, nesiėmė uždavinio sukurti paveikslus, etnografiniu bei istoriniu atžvilgiu absoliučiai atitinkančius to meto valstietį, tiksliai kopijuoti ar mėgdžioti tos epochos tipą. Ano meto istorinių įvykių fone jis stengėsi perteikti jais susintetintą etninę žmogaus asmenybę, išreiškiančią liaudies jėgą, atsparumą. Tam tikra prasme Petras, Katrė, Adomėlis tarsi nevalstietiški valstiečiai su pabrėžtinai intelektualiniais charakterio bruožais, kurie, galimas daiktas, konkrečioje ano meto gyvenimo tikrovėje neegzistavo tokiu pavidalu ir nebuvo visuotinio pobūdžio. Tačiau rašytojas neprasilenkė su gyvenimo tiesa, sukaupdamas ir paryškindamas šiuose valstiečiuose bendrąją liaudies polinkį ir veržimąsi į mokslą, žinias, šviesą, liaudies žmogaus kūrybines galias, aiškią sąmonę. V. Mykolaitis-Putinas šią savo romantinę tipizaciją rėmė bendra mūsų kultūros, literatūros ir pagaliau pačios liaudies kūrybos — tautosakos, tautodailės — esme ir raida. Tokiomis romantinio piešimo priemonėmis rašytojas perteikia veržlią romano nuotaiką ir kelia mintį, kad ne vien tik gyvenimo skurdas ir išnaudojimas, bet ir šviesieji valstiečio psichologijos bruožai skatina jame naujo, geresnio gyvenimo supratimą ir pasipriešinimą priespaudai.

„Sukilėlių“ valstiečių vaizdavimas pasižymi dar viena savita, V. Mykolaičiui-Putinui būdinga stilistine išraiška — intelektualiniu paties rašytojo pasakojimu. Ta prasme kai kurios valstiečio gyvenimo, jo psichologijos, aplinkos detalės bei charakteristikos ryškiai skiriasi nuo Žemaitės ar Vienuolio santykio su vaizduojamu žmogumi. Žemaitė, Vienuolis savo menininko asmenybę dažnai suliedina su jų piešiamų kaimo žmonių sąvokų, gyvenimo supratimo kompleksu. Štai ryškus pavyzdys iš „Petro Kurmelio“:

Niekur globos. Grobėsi Petras už karštos galvos, kad neužsidegtų; grobėsi už skaudamos širdies, kad nesprogtų. Atsigrėžė dar į orarykštę. Toje, rodos, pamatė Janikę, jos skaisčių veidelį, geltonas kasas, rankas išskleistas, mėlynas ākeles merkiančias.²

Cia atkurta psichologinė veikėjo būseną lyg papasakota to paties valstiečio lūpomis ir jo aplinkos žodžiais.

Tuo tarpu V. Mykolaitis-Putinas yra toks rašytojas, kuris pats tarsi stovi aukščiau už vaizduojamąjį gyvenimą ir pateikia jo apibendrinimus bei sprendimus, nesinaudodamas vaizduojamai aplinkai būdingomis sąvo-

² Žemaitė. Raštai, I t., V., 1956, 200 psl.

komis. Palyginti su Žemaite, visai kitaip nuskamba paskutinieji senio Daubaro išgyvenimai:

Kažkoks nesuprantamas ilgesys ir nuliūdimas apimdavo jo širdį. Tai ta pati saulė, kurią jis per visą gyvenimą tiek kartų matė betekančią. Ta pati saulė, kur tiek kartų svilino jo, baudžiauninko, sučaižytą nugarą. Ta pati, kuri nusileisdama vakaruose guodė jį besibaigiančios darbo dienos poilsiu. Stai ir vėl ji leidžiasi — didelė, raudona, skleisdama aplinkui tylą ir ramybę. Baigiasi diena — viso gyvenimo diena (403).

Tai, be abejonės, aprašomo veikėjo mintys, bet jos pateiktos daug sudėtingiau, nebe jo paties sąvokomis: čia jaučiamas labiau įprasmintas, toli iš valstiečio buities rėmų išeinantis apibendrinimas, kuriame didelį vaidmenį vaidina jau lyrinės rašytojo emocijos. Šitoks intelektualinis rašytojo santykis su vaizdu daugeliu atvejų leidžia daryti menininkui plačias menines išvadas, pagilinti, praplėsti vaizdus filosofine, lyrine potekste.

Tačiau atskirais atvejais intelektualinis kryptingumas yra davęs ir negiamų rezultatų, sumažinęs tiesiogines vaizdo emocijas ir sugestyvumą. Pavyzdžiui, labai gyvoj ir išraiškingoj scenoj, kai ariantiems baudžiauninkams prievaizdas skelbia pono įsakymą eiti į dvarą lažo, savo protesto jėgą pirmiausia parodo Petras. Rašytojas įtikinamai rodo spontanišką jo sieloje kilusį įtūžimą prieš prievaizdą, tačiau šalia to, tarsi dar labiau norėdamas motyvuoti šią jo dvasinę būseną, autorine kalba aiškina Petro išprusimą, apsiskaitymą, skriaudų pažinimą:

Jis buvo girdėjęs ir mokėjo daug dainų apie sunkią baudžiauninkų buitį ponų nevalioje, jis buvo girdėjęs daug pasakojimų apie ponų lėbavimus... (79).

Šitoks ekskursas čia tarsi sumažina herojaus veiklos betarpiškumą, sustabdo paties vaizdo ekspresiją ir šiuo atveju atrodytų esąs nereikalingas.

V. Mykolaitis-Putinas, piešdamas tos epochos žmones, atskleidžia visuomeninį tų žmonių turinį, organiškai sujungdamas jį su individualiu asmeniniu, buitiniu jų gyvenimu. Daugeliu atvejų autorius pasiekė tatau, naudodamasis plačiu charakterių psichologijos vaizdavimu, todėl Mackevičius, Petras, Skrodskis ir kt. yra psichologiškai išvystyti ir turiningi žmonių charakteriai. Nepaisant kai kurių labai ryškių psichologijos detalių, ta prasme kiek blankokas savo visuma Katrytės personažas. Autorius nepakankamai atskleidė jos vidinį psichologinį pasaulį.

Vaizduodamas herojų vidaus išgyvenimus, V. Mykolaitis-Putinas naudoja gausias ir įvairias psichologinio piešinio priemones, nuo smulkios meninės detalės, portreto, aplinkos štrichų iki plačiai išvystytų žmonių jausmų vaizdų.

Zavi romanė meninės detalės panaudojimas veikėjų vidaus pergyvenimams, jų charakterio ypatybėms atskleisti. Pro atsegtą sutaną švytruojantieji batų aulai nuolat lydi kunigo A. Mackevičiaus charakteristiką, — jie gyvai kalba apie jo laisvą, luominiais varžtais nesurakinatą prigimtį. Glaustai, bet kartu labai giliai perteiktas, gal būt, pirmas senio Kėdulio širdy sukrutęs priekaištingas tėvo sąžinės balsas, atbūdęs jame, pabėgus iš smuklės. Ir šitą akimirką giliai jaudinąs suvarginto tamsaus žmogaus paveikslas išskyla lydimas emocinės detalės: sutemos fone, panarinta galva,

vyžomis apautomis kojomis jis minkštai mina kelio dulkes. Kažką skurdaus primena tos kelio dulkės ir visas grauduliu nuspalvintas paveikslas. Arba, pavyzdžiui, visiškai negalime įsivaizduoti akiplėšos Marcės be jos prikyštėje prisisemtų pelenų. Kiek čia atkaklumo, šmaikštumo ir kartu gailaus liaudiško sąmojo. Tos detalės taip meistriškai rašytojo parinktos, kad pirmasis daugelio personažų įspūdis neatplėšiamai susiliejęs su tais, jau nuo jų nebeatskiriama is išorinio gyvenimo bruožais. Tai vertingi psichologinio lakonizmo štrichai, sugyviną vaizduojamus žmones, stipriną meninę sugestiją.

Išvystytą, dažnai prieštaringą žmonių psichologijos bangavimą rašytojas piešia ryškių kontūrų ir spalvų vaizdais. Štai Petras su kažkokia milžiniška, susipynusia mylimosios ilgesio ir protestuojančio nepasitenkinimo aistra pasineria į gaivališką šokį, nusitverdamas savo pono dukterį. Arba vėl — pasirėmęs vėzdu, grėsmingai atsistoja jis prieš poną. Į tėvo namus, reikalaudama žmogiškų teisių mylėti, ateina Katrė, o įsiliepsnojęs su tėvu kivirčas parodo šiurkštų ir buką, primityvų despotizmą šeimoje, įžulų, ambicingą norą valdyti. Rašytojas kuria žmonių paveikslus, be abejo, stebėdamas ir savo aplinkos žmogaus psichologiją, sukaupdamas kūrinyje savo gyvenimo patirtį ir išmintį, apibendrinamas tikrovės atspindžius. Istoriskumo saitai su gyvenimiškuoju turiniu „Sukilėliuose“ ir sudaro romano įtaigumo pagrindą — istoriško ir žmogiško vienvėgę, žadinančią mūsų laikų skaitytojo emocijas ir vaizduotę.

Stiprus rašytojo talento ir jo stiliaus bruožas romane — vaizduoti žmogų giliame gyvenimo priežastingume, siekti jį filosofiškai įprasminti. Didelio meistro ranka nutapytas vienas nuostabiausių romano skyrių — Daubaro mirties scena. Čia nuskriausto baudžiauninko dalia kupina giliausio žmogiško turinio, žmogaus būties apmąstymo. Graudžiu lyrizmu ir svarstymu apie sunkią buitį nuspalvintas epizodas, kai autorius piešia saulės nušviestus, nuo darbo groblėtus mirštančiojo delnus, kai jis „siekdavo žvilgsniu begėstantį murziname langelyje spindulį, ir kažkoks nesuprantamas ilgesys ir nuliūdimas apimdavo jo širdį“. Taip pasibaigia baudžiauninko gyvenimas. Toliau įspūdingai aidai grėsminga mirties giesmė:

Pakelk tiktai akis,
Ką tau žmonės sakys?
Sakys: smertis greitas
Jodo kaipo raitas
po svieta.

Ją rašytojas kontrastingai perpina sodriais valstiečių dialogais, kupiniais gyvybingo turinio, pulsuojančio gyvenimo pajautimo:

- Skrodskytę matei? Graži pana.
- Ji vis apie lygybę čiułba: dabar ponai ir muzikai visi lygūs būsia.
- Bepigu jai čiułbėti po pakajus bečiužinėjant.
- Nendryne sėdint gera švilpynes piauti.
- Ateina rugiapiūtė. Prie rugių ją pristatyti su mūsų mergom.
- Tikrai! Tai bent lygybė būtų! (414).

Visas šis kontrastingas paveikslas, kuriame pinasi mirties ir gyvenimo motyvai, verčia mąstyti ir jausti tą filosofinę vaizdo potekstę, — kad čia žmonės miršta, čia jie visomis savo jėgomis įsitvėrę, visomis šaknimis įaugę į gyvenimą. Rūsti ir kartu didelė gyvenimo išmintis.

Dar toliau plėtėja vaizdo erdvė ir panorama — gamtoje driekiasi laidotuvių procesija, kaip autorius sako, „tokia nyki ir nereikalinga toj neaprėpiamoj laukų platybėj, po tuo mėlynu dangaus skliautu, toj karštoj, akinančioj saulės šviesoje“. Šitų plačių vaizdų sugretinimu rašytojas išsako didžią mintį, jis byloja apie gyvenimo didingumą, apie nenykstantį jo grožį, apie jo visa apimantį plotį, aprėpiantį ir gyvenimo kančią, sielvartą, ir jo džiaugsmą. Viskas, net pati mirties grėsmė, susilieja į didingą rimtį tuose aukštuose jovarų skliautuose, o visame plataus mosto paveiksle aidi kietas, iškilnus ritmas.

Si scena, pilna didelio vidaus susijaudinimo, tarsi užbaigiama Mackevičiaus paveikslu kapinėse. Savo nerimstančia siela, karštais žodžiais jis skatina šitą gyvenimą puošti, dėl jo aukotis, skelbia kovą dėl to, kad jame nebūtų beprasmiškos mirties.

Gilia filosofine potekste palydimi ir kai kurie kiti charakteriai. Kartais rašytojas tai potekstei naudoja neplačias, bet labai prisotintas detales, įvaizdžius, išreiškiančius esminius, sutelktinius žmonių išgyvenimus. V. Mykolaitis-Putinas mėgsta tamsų, žvaigždėtą rudens dangų ir mėgsta jį susieti su savo veikėjų refleksijomis. Kunigas Mackevičius — geležinės valios ir ryžto žmogus — su apkartusia širdimi abejonės valandą pastebi šitą aukštą dangų:

Staiga ratai užkliudė akmenį, vežimėlis trinkelėjo, krustelėjo. Kunigas pakėlė veidą, apsidairė, pasismaukė aukštyn skrybėlę, atmetė galvą ir įsižiūrėjo į gilų rudeninį, nesuskaitoma daugybe žvaigždžių nusėtą skliautą. Kokia grozybė, kokia rimtis! (506—507).

Jį pastebi ir menininko sielos Adomėlis su Petru, ir šis savotiškas tolstojiškasis variantas, šis rudens dangus guodžia juos, kaip guodžia žmogų gamtos plotis, tolima panorama, visatos didybė, įliejanti žmogui kažką didingo, tauraus ir skatinančio.

„Sukilėlių“ žmogų rašytojas suvokia visu jo gyvenimo ir mąstymo sudėtingumu, ir todėl tiki to žmogaus elgesiu įvairiose jį supančiose aplinkybėse, jauti ar pergyveni jo sielvartus, džiaugsmus. Istoriniuose faktuose čia atsiskleidžia iš jų rėmų išeinantis ir pačią istoriją sugyvinąs žmogus.

Buities vaizdai

Romane daug plačių ir sodrių Lietuvos kaimo buities paveikslų. Tai neatskiriama liaudies gyvenimo dalis, daugiau ar mažiau piešiama kiekvieno rašytojo, vaizduojančio liaudį. „Sukilėlių“ kaimo buities vaizdavimas yra ryškiai savitas, atspindintis ir papildantis daugelį svarbiųjų rašytojo stiliaus principų, naudotų kuriant romano žmones. V. Mykolaitis-Putinas išsamiai piešia buitį ne tik norėdamas konkretizuoti epochą, sudaryti personažams veiklos aplinką, bet kaimo darbų, papročių paveiksluose jis

taip pat ieško gilesnių apibendrinimų, tam tikros savarankiškos jų reikšmės, nori įprasminti juose liaudies gyvybingumą, iškelti liaudies kultūros grožį, liaudies moralės, jos dvasinio ir materialinio gyvenimo dėsnius. Tokiu būdu, rašytojas yra ne vien tik buities, kaip pagalbinio kompozicinio elemento, vaizduotojas, bet kartu toks kūrėjas, kuris siekia buities vaizdams suteikti svarų idėjinį krūvį — lyrinę, filosofinę, romantinę potekstę. Už tų vaizdų dažnai jauti paties menininko susimąstymą, jo sąmoningą norą sukurti potekste pagilintą vaizdą, priverčiantį ir skaitytoją savarankiškai aiškintis, ieškoti kažko iki galo neišsakyto, neatskleisto. Šis vaizdavimo pobūdis, jame glūdintis intelektualinis kryptingumas, nėra atsijęs nuo gyvy, žadinančių ir pagaunančių emocijų, nes jis išplaukia visai natūraliai, rašytojui atitinkamai derinant žmones ir gamtą, sugretinant gyvenimo kontrastus, išryškinant kai kuriuos motyvus, spalvas, kuriant nuotaiką.

Visame romano audinyje prasmingai nuskamba V. Mykolaičio-Putino dažnai mėgiama atskiro motyvo ar smulkios detalės moduliacija, kurianti vaizdų potekstę, jų emocinį įvairumą. Didelio juodo žvėries įvaizdis, įvairiomis nuotakomis besikaitaliodamas, lydi neramią, liguistą Pranaičio psichologiją ir jo blaškymąsi. Geresnių laikų, naujo ryto ilgesį pranašauja giedantys gaidžiai, seneliams apmąstant išvargtą buitį. Ypatinga simbolinė prasmė slypi jų vaizde romano pabaigoje, kai jie palydi neramaus, naktį ilgai budinčio Mackevičiaus troškimus ir svajones. Lakoniškas ir poetiškas Galinio liepos motyvas kiek primena Krėvės gamtos ir žmogaus pasaulį „Skerdžiuje“. Jis įvairiai skamba romane: čia vešli ir didinga liepa puošia kaimą, čia ji žūva, kaimą gindama, bylojanti apie gamtos ir žmonių gyvenimo sąsają.

Daug tos pačios sąsajos glūdi romano gamtoje. V. Mykolaitis-Putinas vengia detalių ir išsamių gamtos aprašymų. Jų beveik nėra. Nepaisant to, romane labai gyvas gamtos jausmas, jos alsavimas, kuris nuolat lydi žmogaus veiklą ir mintį. Objektiviai epiško peizažo čia nedaug. Jo vietoje ryškūs, sodrūs gamtos štrichai, kurie gausiai perpina žmonių buitį, organiškai įsilieja į žmonių psichologijos ir išgyvenimų pasaulį:

Kažkur, aukštai, skrido į pietus klykaudamos gervės. Katrytė jas išgirdusi stabtelėjo, atmetė galvą, prisidengė delnu akis, bet veltui bandė susekti skrendančius paukščius giedro, bet papildavusio rudens dangaus erdvėse. Kiek pamena, nuo pat mažens, dar pie-menaite būdama, ji kas rudenį šitaip girdėdavo gerves. Šimet jas išgirdo pirmą kartą — ir gal paskutinį savo tėviškos laukuose. Išskris ir ji kaip tos gervės į svetimą, nežinomą padangę (546).

Toks gamtos ir žmogaus jausmų, minčių suliedinimas labai praturtina žmogaus charakterį, suteikia jam gyvybės emocijų. Tuo pačiu ir gamta, sušildyta žmogaus jausmų, perleista per jo sielos prizmę, prabyla jaudinančia lyrika. „Sukilėlių“ peizažas platus ir panoramiškas, jis dažnai nuspalvintas ilgesingu lyrizmu. Toks jis būdingas visai V. Mykolaičio-Putino kūrybai. Jame visados brėžiasi toliai, padūmavę miškai, ypač spalvingi, plieskiantys raudoni saulėlydžiai. Šiame peizaže stiprus erdvės pojūtis. Juo, panašiai kaip ir minėta motyvų moduliacija, rašytojas įkūnija romantiškąsias, gyvenimą simbolinančias ir poetinančias romano tendencijas.

Tokia filosofiniu nusiteikimu ir susijaudinimu apgaubta gamta laidotuvių scenoje, tokie aukščiau minėti poetiškieji rudens dangaus motyvai Mackevičiaus, Petro; vasaros audros — Adomėlio išgyvenimuose ir daugelis kitų. Tokiu būdu, „Sukilėlių“ peizažas turi ne tik emocines, kolorito, fono funkcijas: dažnai ryškindamas nuotaiką, jis į vieną visumą suaugęs su pačiu žmogumi, savyje įprasmina gilias idėines vaizdų išvadas.

Realistinėse kaimo ruošos, darbų scenose autorius panaudoja nemažą etnografinių detalių: arimo būdas, sudoklių gaminimas, laidotuvių apeigos. Tačiau etnografinė medžiaga čia nėra vien tik stiliaus priemonė epochos savitumui parodyti: organiškai sulydyta ir poetiškai atkurta, ji įjungiamą į liaudies darbų ir gamtos audinį. Darbų scenose ypač ryškėja autoriaus duodama potekstė — valstiečio kultūros, atsparumo, kūrybos pagrindai. Puikiai romane nutapyti, giliausios vidinės prasmės kupini, sakytume, tokie jau amžini, tradiciniai arimo ir šienapiūtės paveikslai. Sodrių ryto spalvų fone brėžiamos ankstyvųjų artojų figūros, o jų šūkavimai „Margi, atleisk! Sėmi, Sėmi, užeik!“ galingai įsilieja į bundančios gamtos garsus. Kiek polėkio, pločio šienapiūtės dainos aprašyme:

Pievos pakrašty būrys bernų su dalgiais ant pečių, sustoję pusračiu ir atsisukę į Želvio krantus, kur dangus kaip didžiulis žaizdras raudonavo saulėlydžio liepsnomis, taip pat klausė ir laukė, kol tolyje ištirps paskutinis atgarsis — valio, valio-o-o... (383).

Be tapybinių spalvų, čia viskas prabyla akustika. Artojų šūkavimas, dainos aidai savo ritmika sukelia banguojantį muzikos įspūdį, pripildo šitas scenas plastikos ir skambesio. O visų svarbiausia — čia ryškėja liaudies buities ir jos gyvenimo grožis, paties darbo taurumas ir jo prasmingumas.

Kaimo buities pakilumą, romantizavimą, o taip pat rašytojo norą atrasti joje gilius vidinius liaudies gyvenimo apibendrinimus išreiškia novatoriškas romane lietuvių raštijos panaudojimas, romano poetikoje turįs svarbią stilistinę funkciją. Liaudies gyvenimas gausiai ataustas to meto grožine literatūra, tautosaka. Panašūs bandymai susieti literatūros tradiciją su vaizduojamu, paties rašytojo sukurtu pasauliu pastebimi P. Cvirkos romane „Meisteris ir sūnūs“. Prisiminkime Gudročių Krizą, prisiskaičiusį Strazdo, Daukanto, Sliupo knygelių. Tačiau ten tik lakoniškos užuominos, tuo tarpu V. Mykolaitis-Putinas plačiau piešia ir stebi mūsų nacionalinės kultūros augimą. Rašytojas paseka ir atkuria, kaip gimė, augo ir brendo liaudies kultūra, menas, daina pačiame gyvenime, šiaudinėje pastogėje. Beletristiniais vaizdais jis sugrąžina meną gyvenimui, parodo jį išsilukštenantį iš pačių liaudies gelmių, jos turtingiausių ir įvairiausių išgyvenimų. Romane yra glaudžių tautosakos ir vaizduojamos buities paralelių, akimirų, sutampančių ir su gaudžia lyrine daina, ir su žaisminga, kandžia humoristine dainuška. Visa tai gyvai išreiškia laudies materialinio ir dvasinio gyvenimo vienovę, parodo meną, kaip jos gyvenimo būtinybę. Gausūs literatūros ir tautosakos ataudai romane, be atskirų, kiek stilizuotų vietų, nėra dirbtinė puošmena, eklektiška iliustracija. Taip yra todėl, kad literatūros kūrinių ištraukos, liaudies dainų posmai yra natūraliai susipynę su vaizduojamų žmonių psichologija, vienoks arba kitoks jų panaudojimas

motyvuojamas charakterių veikla, išplaukia iš jų širdies balso, prabyla kaip jų pačių dalis. Bene vienas įtaigiausių šios rūšies vaizdų — po dienos darbo iš dvaro grįžtančio jaunimo užtraukta plati minorinė daina apie bajorų paviliotą mergelę. Šitos dainos fone autorius ryškina žmonių jausmus, tiesiogiai jos sužadintus. Daina grauduliu suspaudžia Katrytės širdį, ir ypatingai psichologiškai įtikinamai kartu su lengva ironija rašytojas perteikia pono Skrodskio viduje vos šmėkstelėjusį susižavėjimą daina.

Idomiai beletristiškai, meniniu vaizdu pateiktas istorinis faktas apie tai, kad tuo metu Akelaitis domėjosi Donelaičiu ir norėjo išspausdinti jo „Metus“: suklegęs ant Balsių daržinės kraigo gandras pastumia sentimentalųjį literatą kiek egzaltuotai pacituoti donelaitiškas gandro „gaspadoriaus“ eilutes. Meistriškoje, nuotaikingoje kratos pas Balsius scenoje, žandarams naršant po trobą, savo antibaudžiavine prasme prabyla ryžtingi Strazdo posmai, romantiškieji Daukanto „liuosybę“ garbiną periodai, išreiškiantieji liaudies nepalaužiamumą, kuris savo šmaikščiu pavidalu sužiba, kai Marcė dūmais išrūko iš trobos įžūlius įsiveržėlius. Visais šiais beletristiniais vaizdais rašytojas rodo lietuviškosios knygos kelią į liaudį mūsų literatūros ryšį su kasdieniniu liaudies gyvenimu. Literatūros istorija čia yra meniškai atkurta kaip literatūros praktika.

Sitokioj valstiečio buityje, kurioje reiškiasi jo meilė gimtajai žemei, darbui, knygai, dainai, šviesesniai gyvenimui, rašytojas atranda ir liaudies išsivadavimo stimulus, ir todėl visas sukilimo brendimas yra siejamas su gaivia, optimistine liaudies kultūra. Kiekviena heroika yra susijusi su šviesumu ir sąmoningumu — tokia yra V. Mykoliaičio-Putino pavaizduotos poetiškos ir kartu paprastos kaimo buities potekstė, atitinkanti visą pakilų meninį-stilistinį vaizduojamo gyvenimo interpretavimą.

Kompozicija ir kalba

V. Mykolaitis-Putinas — puikus komponuotojas. Romano kompozicija gerai perteiktas kylančio sukilimo užmojis, plati liaudies gyvenimo panorama. Romano ašį sudaro dvarininko ir dviejų vienas kitą mylinčių baudžiauninkų susidūrimas. Tai tradicinis konfliktas, tačiau juo išreiškiami pagrindiniai tiek visuomeniniai, tiek ir asmeniniai to meto epochos prieštaravimai. Šis konfliktas tuo pačiu sukaupia visos liaudies pasipriešinimą dvarininkų ir carizmo priespaudai. Romane keliamoms problemoms spręsti rašytojui prireikė daug veikėjų — valstiečiai lažininkai ir karališkiai su savo šeimomis, sukilimo organizatoriai, smulkioji šlėkta, dvarininkai, žandarai. Visų vaizduojamų žmonių — Petro Balsio, Katrės, kunigo Mackevičiaus, Skrodskio, Jadvygos, Daubaro ir kitų — likimas bei interesai glaudžiai tarpusavyje susiliečia ir priežastingai siejasi. Visa tai padeda sukurti harmoningą ir apvaldytą romano kompoziciją. „Sukilėliams“ būdinga darni kompozicinė pusiausvyra ir monumentalumas, romane niekur nėra ištęsto veiksmo, visose kūrinių dalyse juntamas aiškus proporcingumas. Veiksmas prasideda palyginti santūriai, savotišku *piano* ir, su kiekvienu skyriumi vis augdamas ir plėsdamasis, jis sudaro aukštyn kylantį *crescendo*, didingą kū-

rinio architektoną. Siužetas ir veiksmas palaipsniui plátėja ir gilėja, su-
liedindamas visus įvykius, žmonių jausmus ir nuotaikas į vieną augantį,
visą žmonių buitį apvaldantį žemės ir laisvės troškimą.

Ypatingą reikšmę siužeto raidoje turi valstiečių pasipriešinimo prie
liepos epizodas. Prieš jį visas veiksmas vyksta viena gilia vaga, logiškai
jį paruošdamas, po jo prasideda romano siužetinių linijų šakojimasis. Šis
skyrius — savotiškas mazgas, stipri konflikto išraiška, pastūmėjusi kitomis
linkmėmis veikėjų likimą ir jų pergyvenimus: Petras priverstas bėgti iš
Silėnų, ir rašytojas įveda naują Lydiškių gyvenimo liniją; dvarponis nugali,
valstiečiai pralaimi ir tatai dar labiau ugdo juose vidinę neapykantą ir pro-
testą; Katrė pagaliau priversta eiti į dvarą tarnauti.

Po šių įvykių vis plačiau atskleidžiami dvaro gyvenimo vaizdai, įve-
dami opozicinės, demokratinės bajorijos — Jadvygos ir Survilų Viktoro —
paveikslai. V. Mykolaitis-Putinas, išlaikydamas veiksmo vietos vienumą,
retrospektyviniu būdu, šių veikėjų pasakojimais, pateikia įspūdingą
anticarinę Varšuvos manifestaciją ir kai kuriuos Rusijos revoliucinio judė-
jimo bruožus. Tokiu kompoziciniu principu rašytojas atskleidė daugiana-
cionalinį bręstančio sukilimo charakterį, parodė bendrą tautų kovą prieš
despotizmą ir tironiją. Tiek visa pirmojo tomo kompozicija, tiek ir jo vaiz-
dai motyvuoja ir paruošia paties sukilimo vaizdavimą, kuris bus logiška čia
nupiešto gyvenimo išdava, autoriaus numatoma atskleisti jau antrame
kūrinio tome.

V. Mykolaitis-Putinas, komponuodamas, derindamas visą romano me-
džiagą, sukuria dinamišką vidinį kūrinio ritmą, labai įvairių savo nuotaika
skyrių sugrupavimu išvengia monotonijos. Nesunku pastebėti, kad romano
veiksmas vyksta, nuolatos kaitaliojant uždaresnio veiksmo epizodus, atsklei-
džiančius kelių veikėjų santykius, su plačiais masinių scenų paveikslais.
Tos masinės scenos savotiškai apibendrina atskirų veikėjų išgyvenimus ir
pačius veikėjus suliedina ar tai su gamtos pasauliu, ar tai su viso kaimo
gyvenimu.

Štai, pavyzdžiui, arimo scenoje atsiskleidžia ne vien tik Petro anks-
tyvesnieji pasiruošimai lauko darbams, bet visų valstiečių meilė savo
dirbamai žemei. Panašiai atskiruose epizoduose besikaupianti veikėjų
neapykanta gaivališkai išsilieja bendroje kaimo kovoje su caro kareiviais
prie liepos. Toks komponavimas ir sudaro jau anksčiau minėtą romano
užmojo bei vaizdavimo platumą. Tuo būdu rašytojas pasiekia ir spal-
vinį įvairumą — realistinės kasdieninės buities vaizdai perpinami poeti-
zuotais, ekspresyviais, plačiai gamtą ir žmones aprėpiančiais paveikslais.

Visa didžioji romano kompozicija yra paremta atskirų skyrių užbaig-
tumu ir vieningumu, tai yra mažąja, vidine kompozicija, kuri V. Mykolaičio-
Putino ypatingai jaučiama. Užbaigtu darnumu ir vientisa nuotaika pasi-
žymi beveik visi romano skyriai, sudarydami savarankiškų meninių vienetų
įspūdį. Kiekviename skyriuje rašytojas pasirenka vieną kurią nors centrinę
problema, sudarančią skyriaus siužetinę ašį, nulemiančią jo nuotaiką. Veiks-
mo raida su savo pradžia ir pabaiga griežtai išlaikyta. Atskirais atvejais,
kai rašytojas piešia daugiau įvykių ir nėra atradęs skyriaus jungiančios

ašies, nesukuriamas nuotaikos vieningumas, skaitytojui neužsilieka jo visuma. Toks kiek eklektiškas yra XXXI romano skyrius, nors vidinė medžiaga čia labai įdomi ir puiki pabaiga — lyrinis Mackevičiaus susimąstymas, važiuojant keliu.

Komponuodamas skyrius, rašytojas meistriškai naudoja jų pabaigose smulkias detales, kuriančias nuotaikos užbaigtumą. Pono malkas vežą baudžiauninkai išgirsta apie baudžiosvos panaikinimą: „Į griovį malkas!“ — ir šia nuotaikinga, humoristine apverstų rogių detale išreikštas ne tik baudžiauninkų džiaugsmas, bet kartu giliai juose rudenį protestas, turįs tiek daug epochos turinio: lakoniška forma čia gyvai apibendrinta ir užbaigta viso skyriaus medžiaga — manifesto paskelbimas.

Santūriū susijaudinimu baigiamos Daubaro laidotuvės, kai maža, pilka moterėlė, pakilusi nuo kapo iškeliauja tolyn nuo Šilėnų kaimo. Čia tarsi viskas neišsakoma, ir tatau didelio rašytojo meistriškumo požymis: prasminga tyla palieka toli nusitęsiantį daugtaškį. Šios detalės dažnai labai sugestyviai padeda nutraukti veiksmą ir palikti jo sužadintas emocijas dar ilgai gyvas skaitytojo sąmonėje.

V. Mykolaitis-Putinas „Sukilėliuose“, be visų kitų savo talento ypatybių, ryškėja ir kaip subtilus lyrikas. Epiniu objektyvumu pradėdamas ir vystydamas kurio nors epizodo įvykius ar charakterius, rašytojas dažnai užbaigia jį lyriniu nuteikimu. Štai, pateikęs epiniu pasakojimu Šilėnų kaimo aprašymą, skyriaus pabaigoje autorius ieško jį sušildančių emocijų spalvų — tai kaimo senelių atodūsiai apie jaunystę, jų susimąstymas apie greit prabėgantį gyvenimą. Šie jausminio pobūdžio bruožai praturtina ir jau lyrinėje plotmėje pratęsia ir užbaigia anksčiau pavaizduotus reiškinius. Tokiu principu komponuojamų romano skyrių yra didelė dauguma. Graudžiai susimąsčiusi, baimingai galvodama apie savo likimą, grįžta namo iš dvaro darbų Katrė. Į užsnūdusias medžių viršūnes ir mėlyną dangų pakelia akis Petras tylų šienapiūtės vakarą, ir neišsakomų jausmų banga perlieja jo širdį. Pagaliau lyrinėmis Mackevičiaus refleksijomis, jo giliais vidaus išgyvenimais baigiasi pirmasis romano tomas, tarsi nutiesdamas jo paveikslą į pačią sukilimo dramą. Šis epinių ir lyrinių elementų derinimas pagilina vaizdus, išplečia jų menines išvadas, sušildo romano žmonių charakterius. „Sukilėlių“ kompozicijos principai, ne mažiau kaip ir kiti kūrinio komponentai, atspindi esminius rašytojo individualybės ypatumus ir kartu glaudžiai susiję su autoriaus gyvenimo supratimu.

„Sukilėlių“ kalba, be kai kurių, su nauja vaizdavimo sritimi susijusių momentų, apamai paėmus, artima ankstyvesnei rašytojo kūrybai — turi intelektualinį koloritą. Tai gana ryškiai jaučiama tiek autoriaus, tiek ir atskirų veikėjų kalboje. Tam tikras inteligentinės kalbos atspalvis būdingas kai kuriems teigiamiesiems, jaunosios valstiečių kartos atstovams. Šitokia kalbinė personažų individualizacija neprieštarauja pačių charakterių esmei, nes rašytojas traktuoja juos, kaip jau buvo kalbėta anksčiau, romantinė, nuo kasdieninės buities pakylėtoji plotmėje. Tuo tarpu Kedulio ir kitų senesniųjų kaimo gėsdorių kalba yra ryškesnio valstietiško charakterio. In-

teligentinė kalba ryškiai panaudota, kuriant A. Mackevičiaus, Skrodskio, Jadvygos ir daugelio bajorijos atstovų paveikslus. Be abejonės, rašytojas čia sukūrė savo individualiu turiniu kiekvienam charakteriui skirtingą kalbą, atitinkančią kiekvieno personažo būdo bruožus ir gyvenamą aplinką.

„Sukilėlių“ kalbai nėra būdingas ryškus valstietiškas sodrumas, originalesnė leksika, tačiau, nepaisant to, romano kalba patraukia kitokiomis savo ypatybėmis. Joje gausus ir turtingas spalvinių stiliaus niuansų naudojimas kuriant žmones, išskaitant paties autoriaus santykį su vaizduojamu objektu. Lengva ironija nudažo rašytojas savo pasakojimą apie Skrodskį:

Be tokių ir panašių manifesto nuostatų aiškinimų ponui Skrodskiui atsidarė akys ir pasaulis nušvito tarsi nauja šviesa (88).

Tuo tarpu visai kitokia intonacija, kurioje nuskamba šiltos paties rašytojo palankumo savo veikėjui gaidos, piešiamas Pempienės, Daubaro bičiulės, paveikslas:

Pempienė tuomet prisitraukdavo suolelį, sėsdavo lovos kojūgaly ir ilgai tylomis žiūrėdavo į išsekusį ligonio veidą (407).

Liaudies pokalbiuose patarlių ir priežodžių, taiklių, šmaikščių frazių posakiais daugeliu atvejų sušvyti gaivus humoras, liaudies išmintis:

- Tai tau ir Daubaras... Nebėra Daubaro. O būtų galėjęs dar pagyventi.
- Giltinė į dantis nežiūri.
- Skrodskis, rupūžė! Patį ant lentos paguldyti.
- Atsiguls ir jis. Su saule nė vienas negyvensim.
- Mirtis nepaiso, visus lygiai piauna.
- Ponams, tur būt, ir mirti lengviau. Silkuose, pataluose.
- E, tas pats mėšlas. Kirmėlės penas (413).

Tai nauji momentai V. Mykolaičio-Putino kūryboje, praturtinę jo stiliaus diapazoną sodriais liaudies gyvenimo, jos savito mąstymo, turtingos išraiškos bruožais.

Vaizduodamas romane XIX a. epochą, rašytojas nesistengia per daug archaizuoti veikėjų kalbą. Istorinis koloritas labiau pabrėžiamas tik pačiais ryškiausiais, glaudžiai su epochos specifiška susijusiais atvejais. Pavyzdžiui, manifesto tekstas gausiai атаustas būdingu to meto valdiškiems raštams žargoniniu žodynu:

Peržegnok save kryžiaus ženklų, pravoviernas žmogau, ir pasišauk drauge su mumis dievo palaiminimą ant tavo liuosos procės... (14).

Labai saikingai kai kurios senosios formos bei svetimybės — valsčionys, ciesorius, valnastis ir kt. — įpinamos į personažų kalbą, individualizuodamos epochos dvasią. Tačiau šitomis priemonėmis rašytojas neperkrauna ir neapsunkina romano kalbos.

V. Mykolaitis-Putinas — geras stilistas, puikiai jaučiantis frazę, perteikiantis lengvai ir laisvai plaukiantį sakinį. Kartais sintaksė paprasta, ypač kai rašytojas piešia peizažą:

Rytas buvo ūkanotas, dangus apsiniaukęs. Žemi debesiai purškė smulkų lietų (274).

Kiek sudėtingesnė ji, kai autorius ima reikšti vidinius charakterių išgyvenimus, kur pabrėžiamas žmogaus minties ir jausmų bangavimas:

Nuskurdęs, ponų nekenčiamas, kaimynų kunigų pašiepiamas, dažnai nuvargęs ir alkanas, jis štai jau visa eilę metų landžiojo po kaimus, čia mokydamas, čia ramindamas, čia bardamas (586).

Visa sintaksinė sandara vaizdžiai išreiškia savotišką laipsniavimą, sujaudintos minties — susikrimitusio Mackevičiaus nuotaiką.

Kūrinio kalba graži savo natūralumu; čia nejaučiama, kaip kartais esti, jokių dirbtinių rašytojo pastangų. Rašytojas savo žodžiu yra santūrus ir taupus, neieško įmantresnių palyginimų, epitetų, kalba minimaliai metaforiškai ir klasiškai paprastai. V. Mykolaičio-Putino stiliuje ne tiek dominuoja temperamentas, kiek nuosaikumas ir plotis, jaučiama didelio mosto, erdvi frazė, turinti daug polėkio, pakilumo ir kartu gaivios lyrinės šilumos.

Visoje romano struktūroje — piešiant buitį, kuriant žmonių charakterius, derinant pačius smulkiausius kūrinio elementus — visur jaučiamas veržimasis į didelius sintetinius apibendrinimus. Kylančio sukilimo didingumu nuspalvinti visi kaimo buities, žmonių veiklos paveikslai. Kūrinyje keliamų problemų dydį, kovos dėl socialinės ir nacionalinės laisvės, dėl lietuvių tautos savitumo ir jos teisių idealus atitinka linkstąs į romantinę erdvę kūrinio stilius, drobės platumas ir monumentalumas.

Meninis romano audinys įvairus ir spalvingas savo emocijų skale: čia smulkus psichologinis piešinys, intymūs žmonių vidaus jausmai pinasi su dideliu užmoju brėžiamais masinių scenų kontūrais, atskirų veikėjų lyriniai išgyvenimai perauga į grėsmingas, patetiškas liaudies rūščio ir nepasitenkinimo nuotaikas. Lyrinis susimąstymas ir santūrumas kaitaliojasi su aktyviu dramatismu.

Kiekvienas rašytojas atranda sau artimą, geriausiai jo talentą atitinkantį požiūrį pavaizduoti liaudies gyvenimą, kuris dėl to literatūros raidoje atskleidžiamas vis naujomis, nepakartojamomis spalvomis. V. Mykolaitis-Putinas, pažiūrėjęs į liaudį per materialistiškai suprantamą istorinių įvykių prizmę, naujai išryškino daugelį tarybinei epochai brangių liaudies laisvės, žmogaus kūrybingumo, jo vertės idealų. Tarybinis istorinis romanas negali būti vien tik praeities kūrinys, jame turi atsispindėti pažangios šios dienos idėjos. Todėl istorinio žanro autorius yra ir dabarties kūrėjas, o kas gyvena dabartimi, tas gyvas savo siela.

Nemaža paskutiniaisiais metais pasirodžiusių naujų tarybinės literatūros kūrinių išreiškia kūrybinį mūsų literatūros augimą, skelbia kovą sustingusiam šablonui ir schemai, rodo jos polinkį vis labiau turtėti idėjine apimtimi ir meniniu savitumu. V. Mykolaičio-Putino „Sukilėliai“ ta prasme yra svarus įnašas, išreiškiantis kūrybinius mūsų tarybinės literatūros laimėjimus.

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РОМАНА В. МИКОЛАЙТИСА-ПУТИНАСА «ПОВСТАНЦЫ»

И. Косткявичюте

Резюме

В романе В. Миколайтиса-Путинаса «Повстанцы» изображается героическая эпоха литовской освободительной борьбы — восстание 1863 г. Стилль, характер и настроение романа определяет поднятые в романе проблемы свободы народа, социальной справедливости, национальной культуры, все свойственное писателю идейное восприятие жизни.

В романе ощущаются два стилистических направления. Критика социального и национального угнетения, многие социальные отношения и исторические факты воплощены в романе яркими в реалистическом, бытовом и социальном отношениях, обобщенными человеческими характерами и образами.

Несколько другой стилистический колорит — романтическая трактовка действительности — ощущается, когда автор изображает позитивные, положительный идеал воплощающие стороны народной жизни. Тут автор пользуется красками поэтизации, романтическим пафосом и героикой, приподнятым порывом. Эти способы романтического изображения помогают писателю раскрыть светлые творческие силы народа, зовущие к лучшей жизни и освобождению от угнетателей.

Художественная индивидуальность писателя в «Повстанцах» раскрывается широким размахом изображения, энергичным мазком, резкими образами контуров. Это помогает раскрыть героичность возникающего восстания. Композиция произведения отличается монументальностью, сопоставлением массовых сцен и эпизодов более замкнутого действия, создает внутренний динамичный ритм произведения. Здесь много экспрессии, драматизма и вместе с тем лирической окрашенности.

Свойственный автору интеллектуальный талант ощущается и в романе «Повстанцы». Во многих страницах выступает перед нами художник-мыслитель, глубоко переплетающийся с лириком. Писатель стремится к широким обобщениям, он стремится раскрыть не только конкретные условия восстания 1863 г., но и общие закономерности жизни

народа и нации. С этой целью в романе широко использованы мотивы литовского фольклора и литературы. Обрисовывая некоторые характеры, сцены крестьянского быта и картины пейзажа, автор углубляет их философским, лирическим подтекстом.

Художественная ткань романа красочна и многосторонняя диапазоном своих эмоций. Детальный психологический рисунок, интимные внутренние чувства героев переплетаются с широкими, обобщенными их образами. Стиль произведения соответствует характеру выдвигаемых в романе проблем, идеалам социального и национального освобождения. «Повстанцы» В. Миколайтиса-Путинаса — значительный вклад, выражающий творческие достижения литовской советской литературы.